

Vendar sta bila *izhodišče in cilj vstopa v novo Jugoslavijo* jasno postavljena že pred drugim zasedanjem AVNOJ v Jajcu. Postavil ga je Izvršni odbor Osvobodilne fronte slovenskega naroda, ko je decembra 1943 sporočil svoje soglasje z ustanovitvijo AVNOJ v Bihaću:

»V to novo Jugoslavijo slovenski narod ne bo vstopil kakor leta 1918, kot narod brez zaslug in brez pravic, kot narod, ki so mu drugi kovali usodo in ustavo. Slovenski narod je s svojim bojem in s svojimi žrtvami prispeval k skupni osvoboditvi toliko, kakor redko kateri narod v Evropi. V novi Jugoslaviji bo zato svobodna in združena Slovenija. Od Trsta do Špilja, od Kolpe do Celovca bo vstopila z vsemi pravicami, ki ji bodo omogočale, da bo na svojih tleh gospodaril edino slovenski narod sam.«

Cilj vključitve v federacijo je torej tako za Slovence kot za druge narode, da ob uresničevanju skupnih interesov, za katere se dogovorijo in jih zapišejo v ustavi, ohranijo kar največjo stopnjo samostojnosti.

Narava sodobne federacije ustreza temu cilju. To naravo federacije sem že svojčas označil s pravilom, da je federalnim državam potrebno zagotoviti *maksimalno samostojnost* – kolikor je je mogoče – in *minimalno enotnost*, torej samo, kolikor je je potrebno.

Tone
Pavček

Slovinci in Jugoslovani, vnovič

Tema, o kateri nam je govoriti, je stara. Zato ne bo nemara odveč, da najprej opravičim svoje štljenje zraven, saj zagotovo ne morem reči kaj dosti novega, še manj pa kaj takega, kar bi kdo, kjerkoli od mene želel. Na take želje, bodisi na levi ali na desni, spodaj ali zgoraj, nas je čas naučil, da ne damo niti prebite pare. Vera ali verovanja v karkoli, kar vnaprej jemlje in si zagotavlja naše zaupanje je na parah – izdihnili je in zdaj dihamo na novo, po svoje, težko in sunkoma najbrž, kakor da hlastamo po novem, svežem zraku, a v pljučih in v srcih nam je vseeno lepše in bolj milo: postali smo spet nekako svoji, ne tuji, ne kogaržekoli, a tudi ne ničiji. Torej razmišljam in govorim o sebi in zase, iz svoje majhne, pritlikave perspektive, a hkrati kajpak iz edine mogoče, edine, ki mi je dana in ki je nepreklicno zdaj in tukaj moja. Če se torej morda po nemarnem vrivam v govor mnogih o tej stari naši slovenski in jugoslovanski temi, je to zgolj zaradi mnogoglasja, v katerem je prostor tudi za moj glas, za moje mnenje, za mojo resnico, ki je in mora biti, tudi hoče to, del resnice vseh.

Če sem rekel stara téma, je to kajpak točno. Že več kot sedemdeset let, kar nam je dano, kar nam je sojeno in usojeno, da smo obsojeni na skupno bivanje v skupni državi, za katero smo se prostovoljno odločili, da bi živeli drug ob drugem, drug z drugim, a ne drug pod drugim, torej že domala tričetrt stoletja postavljamo znamenja na križpotjih slovenstva v Jugoslaviji, poimenujemo zmeraj znova naša gledanja in naše vizije tega skupnega bivanja. Govor, tako naš kot drugih, s katerimi živimo v skupnosti, je bil, je in bo različen. Tudi različno ideološko in politično in državo-

tvorno obarvan, ne zmeraj najbolj razumevajoč za enega ali za drugega, a zmeraj ga je bilo treba kakor življenje, ki se ne ustavlja, artikulirati, oblikovati, poimenovati na novo, z novimi besedami in z novimi znaki razpoznavanja poti iz včeraj v jutri. Takó pravzaprav ta stara tema ni nepreklicno samo stara, a nepreklicno terja zmeraj znova za vsako novo situacijo nov razmislek in nove rešitve. Tako lahko namreč tudi tisti stari Katonov stavek Carthaginem esse delendam, ki ga rodu za rodod ponavljajo v vseh nekdanjih neusmerjenih in današnjih usmerjenih šolah usmerjenčkom, preden padejo kot zrele hruške v neprijazno naročje združenega dela, ponavljamo tudi zdaj in po potrebi slovenimo preprosto in za današnjo rabo kot Za Slovenijo smo odgovorni Slovenci!

Zdaj ko sem tako nenatančno in vendar smiselno prevedel stari latinski izrek, mi je menda dopuščeno, da to misel skuštram in sfriziram, kot sem se po svojem prepričanju namenil. Hotenje me vleče na pota, ki so deloma že izhrojena, a za katera vseeno trdim, da jih je treba utrditi, da ne bi leteli čez rob ali da bi jih vsaj toliko osvojili, da bi lahko rinili naprej.

Pred petdesetimi leti umrli avstromarksist in teoretik nacionalnega vprašanja Otto Bauer je, naj se pravi in ortodoksni marksisti ne jeze ali obračajo v grobu, trdil, da bo z razvojem socializma zmeraj bolj aktualno nacionalno vprašanje pa tudi nacionalni konflikti v socializmu samem. Lepim teorijam o prežemanju nacionalnega in razrednega, o odmiranju nacij in stapljanju v eno samo recimo sovjetsko ali jugoslovansko nacijo, ki ji lebde pred očmi samo visoki cilji brezrazredne družbe in carstvo svobode, tej fatamorgani devetnajstega stoletja, ki je zasenčila um in srca milijonov, se še dandanes težko odpovedujemo. Kakor da nam je žal za božanstva in verovanja in iluzije naših predhodnikov in vzornikov, kakor da še zmeraj ob koncu dvajsetega stoletja ne moremo živeti brez bogov, ne tistih na nebu ne tistih na zemlji. A iluzija in božanstva so nepreklicno mrtva. Z vsakim dnem nam spori in nemiri in nove zahteve vsepovsod, ne manj v deželah socializma, tam še celo mnogo glasneje, govore o nepreklicni resnici, da je Otto Bauer imel prav in da je bila vizija bratstva delavcev in drugih, tudi poštenih delovnih ljudi v novo zgrajeni socialistični brezacionalni družbi, laž ali nerazumna utopija. Stalinov tako imenovani pristop k nacionalnemu vprašanju je zasenčil teoretično, a tudi praktično mnogo umov svojih, ne tako nepomembnih in ne malo odločujočih vernikov revolucionarjev. Celotni sinovi tega našega malega naroda, naroda proletarca, kot ga je poimenoval Cankar, so se v novih izdajah svojih teoretičnih del o nacionalnem vprašanju upijanjali s slepilom stapljanja narodov na neki višji ravni v novo kakovost sožitja in menili, da je nacionalno preživetek meščanstva in kapitalistične družbe. Odpustimo jim, če moremo, saj se je motiti človeško in razen tega – zgodovina jim bržkone ne bo odpustila. A to odpuščenje in dopuščenje zmot je že druga tema. Tokrat me bolj muči vprašanje: kako še dandanes, ko svet poka po nacionalnih šivih, ko išče znotraj teh velikih državnih in ideoloških sistemov posameznik in ne manj vsaka narodnost in vsak narod – naj mi bo oproščeno za zlonamerno citiranje pojma, ki ga ni – narodnosti! – ko torej vsak in vse hoče izraziti svojo samobitnost, ko išče svojo posebnost, svojo različnost in s tem svojo identiteto, ko smo torej priče popolne antiboljševiške linije v nacionalnih vprašanjih (in ne samo v njih!, pa se tu in zdaj najdevajo ljudje, med njimi politiki, filozofi in generali, ki prisegajo na enotnost in poenotenost, ki bi kot v kakšni perestrojki postrojili narode Jugoslavije in jim, ne prvič, ukazali, kako dalje in

kaj je za njih najbolje ali sploh edino sprejemljivo. In potem je ob tem vse drugo kajpak nesprejemljivo – kot da je mogoče v življenju, ki je eno samo, v mišljenjih ljudi, ki jim njihovo mnenje in svobodno misel zagotavlja ustava, lahko kaj nesprejemljivega, celo pregonljivega, kaznivega, protidržavnega. Zdi se mi, da je tako gledanje res protinaravno – saj je narava razkošen zgled različnosti in mnogoglasja, v kateri ni ne večine ne manjšine ne razrednega nad nacionalnim ne internacionalizma na škodo in z odpovedovanjem svojega nacionalnega ne demokratičnega centralizma ne separatizma, a tisoč in milijarde možnosti za ne manj človeških individualnih bitij na tej zemljici naši, lepi in prekleti.

Vemo: niso samo zmotne teoretične postavke rušile stavbe duha in trdnosti našega doma; praksa je šla s teorijo umiranja narodov, prehoda na višjo nadnacionalno stopnjo in podobnim lažnim revolucionarstvom tesno pod roko ali celo pred njo, ker je pač hotela na vso silo dokazati sebi, nam in vsemu svetu nezmotljivost in vizionarstvo teorije. O ceni za to dokazovanje se ni nihče spraševal, najmanj pa izvajalci praktiki teorije sami. Ko zdaj prebiramo testamente in druge listine te zapuščine ideoloških in političnih zmot, vidimo, da je bila cena visoka. Slepa zagledanost v teorijo, ki daje prednost kolektivnemu pred osebnim, splošnemu pred posebnim, internacionalizmu pred nacionalnim, razrednemu pred človeškim in v tem kajpak delavskemu pred kmetskimi, in ne manj slepa poslušnost navzgor in centrom ideje bodisi v Moskvi ali v Beogradu – kar je na drugačni ravni pravzaprav spet in spet znano slovensko ponavljanje poslušnosti Dunaju ali Vatikanu – vse to kajpak ni moglo prinesiti kakšne posebne sreče in tudi ne perspektive ne skupnosti ne narodu ne posameznikom.

Iz napačnih teoretičnih izhodišč in ne manj uspešne prakse, iz nedotakljivih monopolov politike in oblasti, države in ideologije, politične elite nad gospodarstvom, strankine volje nad resnico družbe in resnicami posameznikov, so s silo krojili življenje in krivili naravne silnice razvoja; tudi v mednarodnih odnosih – ravnanje žebļjev je dandanes zamuden posel, ki se mu ni mogoče odreči, če hočemo prej ali slej spet priti v naraven tok stvari. Saj kako imenovati drugače kot ravnanje žebļjev tisto znamenito resignacijo ne manj znamenitega voditelja: Sreče ne more dati posamezniku... itd. ali dandanes ponovno prenovitveno parolo o družbi po meri človeka in sklicevanje na politični pluralizem ter frontovsko širino uporniškega ter svobodoljubnega slovenstva iz leta 1941? Hudo napak bi bilo, če je to sklicevanje bolj izraz stiske, ki nas pesti, kot resnične volje zajeti v svoja jadra veter prihodnosti. A če hoče biti slovenska partija – partija naroda, ne more stati nad njim v stari pozi, mora iti na prepričanju vetru prihodnosti, v resnično demokracijo, v kateri se tudi osebne in narodne stvari lahko razrešujejo. Ta veter prihodnosti poje po svoje. Drugače od minulih tudi revolucionarnih viharjev, ki so viharili na začetku tega našega stoletja in so se, najsi že izpisani z velikimi besedami o sreči človeštva in o najboljšem izmed vseh možnih svetov kakor Voltairovi ironiji navkljub dodobra utrudili, izpraznili in tudi razčlovečili v diktaturah in prisili, lagerjih in montiranih procesih, v nezakonitosti in slej kot prej v vsesplošni neuspešnosti. Novi vetrovi ne govore o velikih sistemih industrijske družbe in ne o širokih ljudskih masah, ne o poddržavljanju vseh vrednosti v zemlji in v glavah, a tudi ne o nadnacijah ne o velikih in malih narodih, ne o stapljanju in umiranju malih, a o možnostih za ohranjanje in razvijanje posebnosti tudi v enakopravnem združevanju v širše skupnosti, v spoštovanju posebnosti in razumevanju

svobode vsakega. Politični pluralizem, ne le zakoniti dedič napredne družbene misli preteklosti, je zagotovo tudi za nas nujen otrok družbenih odnosov postmoderne družbe, ki temelje na spoštovanju individualne in narodne osebe.

V tem znamenju se kažejo tudi mednacionalni odnosi v naši širši jugoslovanski skupnosti, drugače, na novo, v tej domovini, ki nam ni bila in ni zmeraj mati, ki često pozablja, da jo je možno ljubiti in braniti le iz srca in iz zadovoljstva, ki še kar naprej trka na naše žepe pa terja poslušnost, je ali vsaj postaja naravno, da o enotnosti ne mislimo vsi enotno. Je ali postaja naravno, da si socializem, tudi samoupravni, predstavljamo različno in vidimo k njemu različne poti. Je in postaja naravno, da o demokraciji, ki je nujen imperativ današnjega časa, mislimo različno, jo občutimo in tudi sami živimo različno. Ko se osvobajamo spon preteklosti, ideološke in strankarske navlake in monopolov na vseh koncih, ko se različno uspešno rešujemo krivd in zablod nedemokratičnosti, se vsak po svoje (tudi v sebi) osvobaja, kakor pač kdo čuti breme preteklosti in vidi sleme prihodnjega časa. In tudi to je naravno in zakonito. Tako vidimo posebnosti, svoje in druge, kajpak posebno in vsak posebej: kot prednosti ali kot nujnost, pa tudi ponekod še zmeraj kot nesprejemljivo različnost, če ne že kar kot odklon.

A vendar je samo eno možno: v državi, kot je naša, v katero smo se združili kot enakopravni subjekti, je možen samo dogovor o skupnih zadevah z drugimi narodi ob hkratnem vztrajanju, da Slovenija svoje notranje, politične, zakonodajne, kulturne in druge zadeve ureja samostojno. Lahko bi ob tem ponovno citiral Ceterum censeo Carthaginem esse delendam v svobodnem prevodu, za Slovenijo smo odgovorni edino Slovenci. A možno je to resnico povedati tudi s citatom iz leta 1922: Za jugoslovansko državo bomo nekaj vredni samo tedaj, ako bomo močni in v vsakem pogledu čimbolj razviti kot Slovenci...

Če v imenu duha tega sporočila Albina Prepeluha – našteval pa bi jih lahko še mnogo nekdanjih in sedanjih Slovencev, ki so mislili ali mislijo podobno – poskušam vsaj bežno izreči dvoje misli, ki sta bili temeljni v razpravah o ustavnih spremembah, potem lahko to razmišljanje zaključim kar na moč preprosto ob vsej njeni, dostikrat tudi navidezni zapletenosti. Najpoprej o manjšini in večini. Spori o tem, večni in neminljivi, gredo od nekdanj k naravni logiki, da se odnosi med manjšino in večino sproti menjavajo, da je skoraj po pravilu manjšina naprednejša, četudi je o naprednosti mogoče govoriti šele potem, ko se družba pretelovadi prek slemenov časa v nova prostorja, pa tudi o tem, da je spoštovanje manjšine zmagoslavje in modrost večine, ki hoče tudi sama napredovati. A tokrat in v zvezi z jugoslovansko večino in manjšino me ta razmerja ne zanimajo. V federaciji, v družbi enakopravnih narodov ni in ne more biti nobene in nikakršne manjšine in večine. Slovenci smo sicer lahko le osemprocentni del prebivalstva Jugoslavije, a zato nismo kot podoben procent članov Zveze komunistov nikakršna manjšina. Tu pač številčnost naroda ne igra vloge. Smo hkrati večina in manjšina, smo, ker smo in naš posamezni glas šteje kot vsak drugi, pa naj ta drugi prihaja iz grl stomilijonskega naroda! Vsako nespoštovanje te osnovne resnice skupnega sožitja v federaciji, v kateri smo, kakršnokoli razmišljanje o zmanjševanju ali ukinjanju konsenza pri odločanju o temeljnih zadevah skupnega domovanja, je protiustavno, je zunaj logike življenja, na katerega pristajamo, in zunaj legitimnosti in suverenosti slovenske države, kar smo in hočemo ostati.

Druga misel uhaja k ustavnim spremembam. Kratka je in preprosta: potem ko si Slovenci predpišemo sami, kako bomo bivali v svojem domu, se dogovorimo o skupnih zadevah, ki naj bi jih urejali skupaj z drugimi narodi v skupni državi. Ta vrstni red stvari pa terja svojo naravno logiko tudi ustavnih poti. Namreč: uzakonimo vendar to, kar je in česar del smo, različnost. Potrdimo življenje – različnost – v ustavi, naši, slovenski in potem uzakonimo še tisto, kar je skupno vsem, da bi ravnali ne le po pametni ustavi, a tudi po naravi življenja. A ta govori, hoteli ali ne, v svobodnem prevodu reka Carthaginam esse delendam: Slovenci smo za svojo usodo odgovorni sami. Slovensko nestrinjanje (uradno) z ducatom nesprejemljivih ustavnih amandmajev je ponovno obetaven korak v tej smeri; up in strah dežurata ob tem koraku, da ne bi šli jutri dva koraka nazaj.

Slej kot prej pa ostaja temeljno vprašanje, vprašanje svobode in demokracije. Žal prav beseda svoboda tako, kot smo jo slišali na pričetku zborovanja, kot protest zoper odvzem svobode.

Zbor slovenskih kulturnih delavcev – Zveza slovenskih kulturnih delavcev

Dr. Dimitrij
Rupel

Slovenski kulturni delavci – z njimi mislim poleg umetnikov tudi tiste, ki v umetnosti soustvarjajo oz. sodelujejo; z njimi mislim tudi novinarje, učitelje, profesorje, raziskovalce, zdravnike, celotno univerzitetno osebje, intelektualce v industriji in v državni upravi, v t. i. družbenih dejavnostih itn. – slovenski *intelektualci* torej, v slovenski družbi – še manj pa v jugoslovanski – ne uživajo takšnega ugleda in

nimajo takšne možnosti, kot jim pripada glede na čas, v katerem živimo. To je res čas *politične in gospodarske krize*, vendar je predvsem čas epohalnega preobrata iz družbe rokodelstva v družbo *intelektualnih storitev*. Krizno stanje izhaja iz neodločnosti: naše vodilne politične strukture so še vedno v primežu starih pojmovanj in strahov, poleg tega pa so po »definiciji« predstavniki tistih družbenih plasti, ki so epohalno pri izhodu oz. odhodu. Jugoslovanska ekonomska in generalna politika brani položaje nerazvitih, pri tem pa uporablja stare metode in star jezik. Slovenska partijska politika je v tem pogledu naprednejša, vendar vsekakor še vedno ujetnica jugoslovanskih razmer, političnega »realizma«, taktike itd.

V tem kriznem položaju se slovenskim (pa tudi jugoslovanskim) izobražencem godi vse slabše, poleg drugega pa so deležni etiketiranja, razglasajo jih za sovražnike itn. Smo v zadrževanju in zavlčevanju, ohranjanju starih struktur in tradicionalnih odnosov.

Splošno krizo zaostrejejo nasprotja med republikami/nacijami, med